

5. Порядок забезпечення вилучення тіл (останків) осіб, загиблих (померлих) у зв'язку із збройною агресією проти України. Затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 17 червня 2022 р. № 698. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/698-2022-п#Text>.

6. Порядок передачі та репатріації тіл (останків) осіб, загиблих (померлих) у зв'язку із збройною агресією проти України. Затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 17 червня 2022 р. № 698. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/698-2022-п#Text>.

7. Про соціальний і правовий захист осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, та членів їхніх сімей: Закон України від 26 січня 2022 р. № 2010- IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2010-20#Text>.

8. Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо врегулювання процедури обміну осіб як військовополонених: Закон України від 28 липня 2022 р. № 2472- IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2472-20#Text>.

9. Про порядок денний восьмої сесії Верховної Ради України дев'ятого скликання: Постанова Верховної Ради України від 6 вересня 2022 року № 2557-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2557-IX#Text>.

Мухін Сергій Анатолійович,
офіцер відділу організації воєнно-
історичної роботи Центрального воєнно-
наукового управління Генерального
штабу Збройних Сил України

ВИКОРИСТАННЯ ПРАЦІ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ У ПЕРІОД ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

Після початку повномасштабної російської агресії в Україну, яка почалась 24.02.2022? в українському суспільстві, час від часу, підіймається питання про використання військовополонених збройних сил російської федерації у повоєнній відбудові зруйнованих міст, селищ та об'єктів критичної інфраструктури.

Вперше, питання про використання праці військовополонених почало обговорюватись на Гаазьких конференціях у 1899 р. та у 1907 р. В результаті цих обговорень у

Гаазькій конвенції 1907 р. з'явилась стаття 6 «Положення про закони та звичаї сухопутної війни», в якій зазначалось, що держава має право використовувати працю всіх військовополонених, окрім офіцерів, згідно їхніх вминь і з умовою, що ця діяльність не буде пов'язана з воєнними діями [1, с. 24].

Початок масового використання праці військовополонених припав на часи Першої світової війни і повторився, але в більших масштабах в роки Другої світової війни та після неї.

На відміну від Другої світової, коли всі воюючі країни одразу після початку бойових дій планували залучати полонених до важких фізичних робіт, часто грубо порушуючи права самих полонених, на початку Першої світової, у 1914 р. жодна з сторін не планувала масового використання військовополонених. Однак економічна ситуація у країнах та мобілізація, яка призвела до кадрового голоду, змусила сторони протистояння залучати ресурс військовополонених до підтримання власних економік [2, с. 131].

Вже з перших місяців війни, передові воюючі країни, почали залучати військовополонених до робіт в сільському господарстві, що жодним чином не порушувало норми Гаазької конвенції 1907 р. Так, в Німеччині перші полонені почали роботу у вересні 1914 р., на роботах, в яких місцеве населення було не зацікавлене [3, с. 123].

В Російській Імперії також було інтенсивне використання ресурсу військовополонених для робіт в сільському господарстві та регулювалось на рівні губернських, земських та повітових управ. На перших етапах війни, українські землевласники намагались набирати на роботу військовополонених зі Східної Галичини, або інших полонених слов'янського походження – чехів, поляків, сербів словенців, більшість з яких служила у Австро-Угорській армії. Згодом до цих процесів долучились і німецькі колоністи, які намагались набирати до себе на роботи етнічних німців [4].

Станом на 8 серпня 1916 року у сільському господарстві Російської Імперії вже працювало майже 600 тисяч військовополонених [5, с. 2].

В Австро-Угорщині для регулювання використання російських військовополонених, Військовим міністерством 1 березня 1916 р. була видана особлива постанова, в якій зазначалось, що військовополонені можуть використовуватись для потреб народного господарства. Цей документ викликав ланцюгову реакцію на місцях, що призвело до збільшення

використання солдат російської армії, які потрапили до полону [2, с. 132].

Слід зауважити, що залучення військовополонених у сільське господарство було лише початком масового використання праці військовослужбовців, які потрапили до полону. Чим довше тривала війна, тим в більшій кількості галузей були залучені військовополонені.

Так, німецьких, австрійських та османських полонених використовували на великих підприємствах у Тульській губернії, в якості чорноробів. Окрім того, в Російській Імперії значну частину військовополонених залучали для виконання робіт на залізниці. Через необхідність ремонту старих колій і будівництва нових залізничних гілок використання полонених стало стратегічним завданням. Військовополонені будували залізницю по всій території Російської Імперії. Наприклад, велика група полонених без жодного конвою працювала на будівельних роботах дарницької гілки московсько-київсько-воронізької залізниці – у Лубнах, Гребінці, Переяславі та Дарниці, де розташовувався табір для військовополонених [4].

В Німеччині тенденції використання полонених були тотожними до російських. У зв'язку з наростанням дефіциту робочих рук вже з лютого 1915 р. пруське військове міністерство зайнялося збором спеціальної інформації: на кожного солдата, який потрапив у полон, заводилася картка з відомостями про його кваліфікацію та працездатність. У спеціальних «прохідних таборах» (де полонені проходили дезінфекцію та отримували вакцинацію) солдат опитували щодо їх професійної зайнятості до призову до армії. Навчених шахтарів, слюсарів та інженерів одразу ж направляли на роботу на великі підприємства, а селян і чорноробів на шахти та на будівництво доріг [2, с. 132].

Всього на кінець 1917 р. з 1,2 млн російських військовополонених у Німеччині 650 тис. (54 %) були зайняті у сільському господарстві та лісництві, 230 тис. (19 %) – в індустрії, 205 тис. (17 %) – на підприємствах окупованих територій та прифронтовій зоні; решту 115 тис. (10 %) склали офіцери та непрацездатні солдати [2, с. 134].

Масове використання військовополонених в різних галузях господарства, в роки Першої світової війни надало можливість воюючим країнам вирішити одразу кілька проблем: по-перше, частково відшкодувати нестачу власних трудових ресурсів, по-

друге, стабілізувати економіку своїх країн і, по-третє, компенсувати всі витрати на утримання ворожих полонених.

Враховуючи досвід протиборчих країн в роки Першої світової війни, можна зробити висновок, що при дотриманні всіх норм та вимог міжнародних договорів та конвенцій стосовно військовополонених, політичне керівництво України має право розглядати можливість використання військовополонених збройних сил російської федерації для відновлення окремих галузей промисловості та господарства, які постраждали внаслідок збройної агресії, а також для будівництва доріг та відновлення залізниці.

Список використаних джерел

1. Альбат Г.П., Сборник международных конвенций и правительственных распоряжений о военнопленных. М., 1917. 84 с.

2. Минаева Т.В. Использование труда русских военнопленных в Германии и Австро-Венгрии в годы Первой мировой войны. *Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики*. 2013. № 5. Ч. 1. С. 131–135.

3. Тихонов А. В. Использование труда военнопленных Четверного союза в экономике регионов в годы Первой мировой войны на примере Калужской и Тульской губернии. *Вестник Брянского государственного университета*. 2016. № 1. С. 123–126.

4. Ізоляційно-пропускний пункт та концтабір для полонених у Києві у 1914–1918 роках. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2021/05/20/159537/>.

5. «Киевлянин». Литературная и политическая газета Юго-Западного края. Киев. №218 от 8.08.1916. *Труд военнопленных*. 4 с.

Навроцький Вячеслав Олександрович,
професор Українського католицького
університету, доктор юридичних наук,
професор, член-кореспондент
НАПрН України

ЧИ МОЖЕ ЗЛОЧИНЕЦЬ БУТИ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИМ? (АБО ПРО Т.ЗВ. ІМУНІТЕТ КОМБАТАНТА)

Проблеми, яким присвячений цей виступ, змістовно та емко характеризує вислів: «Військовополонений – це людина, яка прийшла тебе вбити, а коли цього не вдалося, то волає про